

Uluslararası Uyghur Ara tirmaları Dergisi, Sayı: 4, 2014, Sayfa: 25-36.
Xelqara Uy ur Tetqiqati Jornali, San: 4, 2014, Sehipe: 25-36.
International Journal of Uyghur Studies, Volume: 4, 2014, Page: 25-36.

MARKS ST ELE T R YÖNTEM NE GÖRE Z ROMANININ K KADROSU ÜZER NDE B R NCELEME

Derya ERSÖZ*

ÖZET

z, hem Abdurehim Ötkür'ün yazın hayatında hem de Uygur modern edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Uygur Türklerinin Çin zulmü altında ezilmeleri ve isyan etmelerini anlatan tarihî roman, temelde emekçi-sömürücü çatı masına dayanmaktadır. Bu çalı mada; romanın ki i kadrosu üzerinde Marksist ele tiri yöntemine göre genel bir inceleme yapılmı ve sonuç bölümünde bu kadro sınıflandırılmı tır.

Anahtar Kelimeler: Abdurehim Ötkür, z, Marksist Ele tiri Yöntemi, Ayaklanma.

A MARXIST CRITICAL ANALYSIS ON THE CHARACTERS IN THE NOVEL Z

ABSTRACT

The novel 'z' occupies an important place both in Abdurehim Otkur's professional carrier as a writer and modern Uygur literature. The historical novel which narrates the Uygur Turks' persecution under Chinese rule and their rebel against them is mainly based on the conflict between the proletarian and the exploitative. In this work a general investigation has been made on character personage of the novel in accordance with marxist criticism and at the summary this personage has been classified.

Keywords: Abdurehim Otkur, Iz, Marxist Theory, Riot.

Giri

Abdurehim Ötkür¹'ün kaleme aldı ı ve 1986 yılında Do u Türkistan Halk Ne riyatı tarafından yayımlanan z², tarihî bir romandır ve belgesel anlatım özelli i ta ır. Romanda gerçek olayları anlatan yazar, roman unsurlarını da gerçekle hemen hemen birebir örtü ecek ekilde seçmi tir. Romanın önsözünün son paragrafında “Son olarak, bana Tömür Helpe³ hakkında birçok hikâye anlatan Kumul Taratılı Rozi Dede (1983 yılının Nisan ayında, yüz dört ya ında vefat etmi tir) gibi dedelerimi ve ninelerimi derin bir saygıyla anarım. Bazı ar iv malzemelerinden faydalanma imkânını veren parti yönetimine, çok sayıda el yazması temin eden merhum dostum smail brahim, Abliz smail, Kerem Rehim, Abdulla Ehmidi, Abdulla O ur, Rekip Tömür gibi arkada larıma çok te ekkür ederim.” diyen yazar, ne derece gerçekçi bir tutum içerisinde oldu unun altını çizer.

* Ege Üniversitesi Türk Dünyası Ara tirmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı doktora ö rencisi, zmir-TÜRK YE, E-posta: ersoz.derya@hotmail.com.

¹ Türkiye Türkçesinde “Abdurrahim”.

² Abdurehim Ötkür, z, incan Helk Ne riyeti, Ürümçi 1985.

³ Türkiye Türkçesinde “Timur Halife”dir. Ancak Uygur Türkçesindeki “helpe” kelimesi ile Türkiye Türkçesindeki “halife” kelimesi tam olarak aynı anlamı kar ılamamaktadır. “Helpe” burada daha çok lider anlamında kullanılmı tır.

Romanın önsözü Abdurehim Ötkür'ün o tarihten otuz yıl önce, yani 1950'li yıllarda yazdığı z adlı iiri ile ba lar.

*Genç idik uzun sefere atılıp gitti imizde biz,
imdi ata binecek kadar oldu neslimiz.
Az idik mü kül sefere atılıp çıktıımızda biz,
imdi büyük kervan olduk bırakıp çöllerde iz.
Kaldı iz çöller arasında, kâh geçitlerde yine,
Kaldı nice nice aslanlar çölde kabirsiz.
Kabirsiz kaldı demeyin, ılgının kızarmı dalında,
Gül çiçe e bürünür tan vakti baharda kabrimiz.
Kaldı iz, kaldı menzil, kaldı uzakta hepsi,
Çıksa fırtına, savrulsa kumlar gömülmez izimiz.
Dönmez kervan yolundan gerçi atlar pek zayıf,
Bulacak hiç olmazsa, bu izi bir gün nevrimiz⁴,
Ya evrimiz⁵*

z; Uygur Türklerinin ba ımsızlık mücadelelerini sembolik bir ekilde ifade etmektedir. Aynı zamanda z romanının konusunu da özetler nitelikte oldu unu söyleyebiliriz. airin “uzun sefer” olarak ifade etti i ey Tömür Helpe isyanını da içine alan bir dizi halk ayaklanmasıdır. Bunların üzerinden uzunca bir zaman geçmi , ayaklanmaya katılanların torunları bile ata binecek kadar büyümü tür. Böylelikle ço almı lar ve daha güçlü olmu larıdır. Ba lattıkları ayaklanmalar tam bir ba arıya ula amamı fakat gelecek nesiller için bir umut ı ı ı olmu tur. Ayaklanmaya katılan ve bu u urda can verenleri aslana benzeten air, çöllerde kabirsiz kalıp unutulduklarını sanmamızı istemiyor.

*Kabirsiz kaldı demeyin, ılgının kızarmı dalında,
Gül çiçe e bürünür tan vakti baharda kabrimiz*

Mırsalarında tan vakti olarak ifade etti i, Uygur Türklerinin ba ımsızlıklarına kavu acakları gündür. Bıraktıkları izler gelecek nesillere yol gösterecek ve ba ımsızlıklarına kavu tuklarında kabirsiz bedenleri topraktan bir gül olarak çıkacaktır. Bıraktıkları izleri hiçbir kuvvet silemeyecektir.

iirden sonra Ötkür, “sayın okuyucular” diyerek söze ba lar. O dönemleri görmeyen biz okuyucular için destansı bir ifade ile dönemin karanlık yüzünü ortaya koyar. Bunu yaparken Maksim Gorki'nin Danko'sundan örnek verir. Roman kahramanı Tömür Helpe'yi Danko'ya benzetererek asıl konuya giri yapar.

Tömür Helpe, Çin'de iki bin yıldan fazla hüküm süren feodal hanlı a son vererek, vatan topraına ilk kez cumhuriyet bayraı diken “ inhey htılali”nin ilhamıyla, Tanrıda ı eteklerinden havalanan cesur bir fırtına ku uydu. Böylece Kumul diyarında ba layan fırtına, halkın deste iyle öyle bir iddetlendi ki, ahlı in üç yüz yıldan fazladır ayakta duran ve Kaf Da ı'na benzeyen

⁴ Türkiye Türkçesinde “torun”.

⁵ Türkiye Türkçesinde “torunun çocu u”.

ürpertici sarayı ile Urumçi askerî hükümetinin dev siyah kanatlı kapılarının sarsılıp devrilmesine az kalmı tı. Tarihte geçen birçok ayaklanma gibi bu ayaklanma da amacına ulaşamadı , ancak hanlık sarayı ile Çin askerî hükümetinin devrilmez olmadığını kanıtlamı tır. Birçok acı tecrübe ile birlikte halka güç vermiş ve umut a ilamı tır. Bu sebeple Tömür Helpe, yetmi yıldan fazladır unutulmamı , Kumul halkının dilinde destan olmu tur.

Yazar, romanın konusu olan hadiselerin özetini ve ba kahramanını öncelikli olarak ve bir kez de önsözde tanıtmı tır. Bunun sebebi içerisinde bulundu u gerçekçi tutumdur. Tanıtımı sembolik ifadelerle süslemiş ve Tömür Helpe'yi bir fırtına ku una benzetmiş tir. Zorlu havalarda uçmasını iyi bilen bu ku un havalanmasıyla birlikte büyük bir fırtına kopmu , halkın deste iyle bu fırtına büyümü ve ah yönetimini sarsmış tır. Tömür Helpe'yi fırtına ku una benzeterek olumluyan yazar, Urumçi askerî hükümetinin kapılarını da dev siyah kanatları olan bir nevi ejderhaya benzeterek olumsuzlamı tır. Böylece masalsı, iirsel ve süslü bir anlatım ortaya çıkmı tır.

Daha sonra Tömür Helpe ayaklanmasının ayrıntılarını nasıl, kimden ö rendi ini anlatır. Tömür Helpe'nin mezarını ziyaret eder ve romanı yazmaya nasıl karar verdi inden bahseder. Tömür Helpe'nin mezarı zaman içerisinde eskir ve unutulur. Abdurehim Ötkür yeni bir mezar yapmak ister.

"Bunca zamandan sonra, Tömür Helpe'nin kabrinin izi de kaybolup gitti. O ya lı adamın söyledi i gibi, Tömür Helpe için bir kubbe yapmak sonraki nesillerin i iydi. Malzemesi ta , toprak, çelik veya betondan de il; beyazı kâ it, siyahı mürekkeple yapılmı bir kubbe, her türlü fırtınaya dayanacak ve nesilden nesile kalacak güzel bir hatıra olabilirdi."

Ancak yeni yapaca ı mezarı ta , toprak yerine mürekkeple olu turmaya karar verir. Böylece hiçbir zaman eskimeyecek ve unutulmayacak bir ey in a etmiş olacaktır.

Son olarak; ba ta da belirtti imiz üzere; romanı yazmasında katkıları olanlara te ekkür eder.

Önsöz'den sonra romanın birinci bölümü olan "Da Perisi" ile asıl olaylar ba lar. z romanı 28 bölümden olu maktadır. Her bölümün kendine has bir ismi vardır. Bu isim, o bölüm içerisinde anlatılan olaylarla ba lantılıdır. Ayrıca yine her bölümün ba nda, ilgili bir atasözü, deyim, beyit veya özlü söz bulunur.

Marksist Ele tiri Yöntemine Göre z Romanının Ki i Kadrosu

Marksist gözle bakıldı nda z; merkezi ve yerel yönetim tarafından sömürülen Uygur köylüsünün, uygulanan politikaya kar ı ba kaldırmasını anlatır. Bu ba lamda sömürgeci büyük sınıf yöneticilerden olu maktadır. Romanda; merkezi yönetim Pekin'deki Mançu Hanlı ı'dır. Merkezi yönetime ba lı bir de Türkistan yerel hükümeti vardır. Olayların geçti i Kumul bölgesi, yerel hükümete de il, do rudan merkezi yönetime ba lı amehsut⁶ adındaki bir ah tarafından yönetilir. amehsut, elli dört yıl boyunca yönetimde kalmı ve Mançu mparatoruna siyaseten yakın durarak nüfuzunu artırmı tır. amehsut'un hâkimiyet alanında ya ayan Uygur halkı ise oldukça fakirdir. Bunun temel nedeni yönetimin halkı sömürmesidir. Bunu yasal hale getirmek içinse vergiler bahane edilir.

Dokuzuncu ku aktan Kumul ahı olan amehsut'un 1875 yılında tahta oturmasının ardından öyle bir dönem ya anmış tı ki, ahın zalimli i kendisinden önceki bütün yöneticileri geride

⁶ Türkiye Türkçesinde " ah Maksut".

birakmı tu.⁷ Halkını kendi kölesi olarak gören ah, Kumul bölgesini de babadan kalma mirası sanıyordu. amehsut; Do u Türkistan yerel hükümeti yerine do rudan Pekin'deki Mançu Hanlı na ba lıydı ve böylelikle halkı istedi i gibi idare edebiliyordu. Onun yönetimindeki halk, di er Çinli Müslümanların verdi i a ır vergilerin dı nda, ayda be gün aha ve beylerine ba lı on binlerce hektarlık tarlalarda tohum ve araçları da kendileri getirerek ücret almadan çalı mak zorundaydılar. Kara üniformalı polisler ile ahın uzun bıyıklı muhafızları köylere at üstünde gelerek zorla vergi toplar, vermeyenleri kamçılarlardı. Gözlerde ya , yüzlerde kan... Analar peri an, yavrular gözü ya lı kalırdı. Da larda ya anların hali daha da beterdı. aha ait be yüz bin koyun ve keçi, yirmi bin at ve e ek, otuz bin inek ve sekiz bin deveye kar ılıksız olarak bakmak zorundaydılar. Üstelik her havyanın en az birer yavru vermesi artıyla. Köylünün sunaca ı hiçbir mazeret göz önünde bulundurulmaz, her güz mevsiminde yapılan ve “Tömür⁸ Çarva” adı verilen sayımda artların ko ulsuz yerine getirilmesi beklenirdi. Verilen yüz di i hayvan gelecek yıl kesinlikle iki yüz tane olacak ve bu hayvanların hiçbiri zeval görmeyecekti. Aksi halde aç ı köylünün kapatması beklenirdi. Hesabı tamamlayamayan yüzlerce köylü aileleriyle birlikte peri an olur; birço u ah sarayına köleli e götürülürdü.⁹

Romanda; halkın yazdı ı arz mektuplarının ah tarafından hesaba katılmadı ı vurgulanır. Yazar, ahın halk ile irtibat kurdu u arz mektubu kabul zamanında, sarayın balkonuna çıkıp mektupları okuttu u, ancak bunlardan yalnızca çıkarına ters dü meyenleri gerçekle tirdi ini belirtir. Bu uygulama yine romandan edindi imiz bilgiye göre taklidî bir uygulamadır.

amehsut'a Mançu Hanlı ı'nın incan'daki bürokratından bir mektup gelir. Mektupta Urumçi'de ba layan bir isyandan bahsedilmektedir ve ahtan isyanının Kumul bölgesine yayılmasına kar ı tedbir alması istenmektedir. Olayın aslı; Mançu Hanlı ı istibdadına kar ı ba latılan bir isyandır. syanın ba arı kazanmasıyla birlikte li Geçici Hükümeti kurulmu ve incan'da iki hâkimiyet ortaya çıkmı tır. ahtan yardım isteyen Çinli Mançu hükümetidir. ah öncelikle iki yüz asker göndermi ancak bunlar çatı mada etkili olamamı lardır. imdi ise sözünü tutup üç yüz asker daha göndermesi gerekmektedir. Ancak önceden gönderilen askerler öldürüldü ü için, gençlerin sava a katılmaktan kaçtı ı görülür. Bu durum ahı oldukça zor bir duruma sokar. Vergi toplayıp zengin olabilmek için eziyet etti i halkına, itibarını korumak için muhtaç kalmı tır. Bin bir zorlukla ancak yüz yirmi kadar asker toplanır.

ahın, Urumçi generaline yardım için göndermek üzere askere aldı ı grup içerisinde Amankul da yer almaktadır. syan sırasında kahramanlıklarıyla göz dolduracak olan ve romanın ba kısmında ismi sıkça zikredilen Amankul, hayvancılıkla geçinen fakir bir ailenin tek evladıdır. Avcılıkla u ra ır. Babası Seperkul, ömrünün büyük bir kısmını ah sarayında kölelikle geçirir. O lunun da aynı kaderi payla maması için ona bey adını koyar. Ancak insanlar bir kölenin o luna bey adını yakı tıramazlar. Böylece; Seperkul'un köleli i tıpkı hanedan üyesiyimi gibi o lu Amankul'a devreder. Çocu un kaderi küçük ya ta belli olmu tur.

Romanın sonraki kısımların devrimci bir genç olarak kar ımıza çıkacak olan Amankul, aynı zamanda sadık bir â ıktır. Aykız'ı görür görmez gönlüne bir ate dü er. Amankul'un Aykız'a duydu u a k, Tömür Helpe isyanının ilk adımı için vesile olur. Nitekim av sırasında rastladı ı ve ayı saldırısından kurtardı ı Aykız'a, aha yakın beylerden biri olan Niyaz Dorga'nın o lu Hamu göz koyar. Niyaz Dorga, Seperkul'un evine bir elçi göndererek Aykız'ı kendilerine teslim

⁷ Alıntılanan kısımların Uygur Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarımı tarafımdan yapılmı tır. Bu konuda bana öncü olan Yrd. Doç. Dr. Özgür Ay'a yazmı oldu u Abdurahim Ötkür'ün “ z” Romanı (nceleme-Metin-Aktarma-Dizin) adlı yayımlanmamı doktora tezinden ötürü te ekkür ederim.

⁸ Türkiye Türkçesinde “demir”.

⁹ Abdurehim Ötkür, *age*, s. 33-36.

etmelerini söyler. Elçinin hadsiz konu malarına dayanamayan Amankul sert bir çıkış yaparak cesaretini ortaya koyar.

O zamana kadar kendini zor tutan Amankul, yerinden kalkıp elçinin önüne geldi ve öyle dedi:

-Hamu denen sümüklü haddini bilsin. İmdi de bu kıızı mı gözüne kestirmi ? Bu kız da dan toplanan bir mantar gibi sahipsiz de il. Bunu iyi bellesin. O sümüklüye haddini bildirece im!

Amankul yumruklarını sıkıp, havada salladı.¹⁰

Niyaz Dorga'nın emrine karşı gelmek, üstelik o luna kafa tutmak sosyolojik koşullar göz önünde bulunduruldu unda önemli bir adımdır. Çünkü dorga, aha yakın bir bey olarak güçlü bir nüfuza sahiptir. O lu Hamu 'un Aykız'a göz koyması ve onunla zorla evlenmek istemesindeki cüret babasının sahip olduğu bu nüfuzdur. Gönderilen elçinin kurdu u: "... Kendi kızınızı dahi olsa dorgam istedi i halde vermemek ne haddinize!" cümlesi, dorganın sahip olduğu gücün açık bir göstergesidir.

Romanın baş kahramanı Tömür Helpe, olaylara bu kısımdan itibaren dâhil olur. Elçinin bu kötü ziyaretinin ardından Tömür Helpe Seperkul'un evine misafir gelir. Onun gelişi adeta Hızır'ın yeti mesi gibi tasvir edilir:

On adım kadar ötede bir atlı görüldü. Amankul, apak mehtapta boz atı tanıyıp "Baba, baba, yolunu gözledi in ki i gelmi , çabuk ol!" dedi ve atının önüne yürüdü. Seperkul ile Rabiahan Nine evden çıkınca boz atlı ki i Amankul ile konu arak kapı dibine kadar gelmi ti. Seperkul, bu orta boylu, geni omuzlu, sivri sakal bırakmış , zayıfça adamla kucakla tı. Rabiahan Nine "Tam vaktinde geldiniz karde im!" deyip onu eve davet etti.

Misafir, sohbet edip çay içerken, ba ndaki keçe kalpa nını çıkardı. Onun koyu ka ları altındaki koyu gözleri kandil i i nda ate gibi parlıyordu. Geni alnındaki derin kıvrımlardan, güne te kararıp giden yüzünden, el ve bileklerindeki kabarmış damarlardan onun hayatı boyunca çok eziyet çekti ini anlamak zor de ildi.¹¹

Tömür Helpe'nin eve boz at ile gelmesi ona bir destan kahramanı özelliği katmıştır. Nitekim Helpe, daha önce Torpak isyanına katılmışı yi it ve akıllı biridir. Olan biteni anlatan ev halkına nasihat ederken sabretmeleri gerektiğini, Uygur olsun Kazak olsun halkın kaderinin ortak olduğunu ve bu zalimlere hep beraber karşı koyarak ondan kurtulacaklarını söyler. Yazar bu kısımda Türk boylarından ikisinin adını zikretmiş ancak açıkça milliyetçi bir vurgu yapmamış /yapamamıştır. Halkın tamamı ezilmiş, sömürülmüş, fakir bırakılmıştır ve bu duruma birlikte karşı koyacaklardır. Nitekim Tömür Helpe'nin de ömrü tıpkı Seperkul gibi kölelikle geçmiştir, ancak bu süreçte gördükleri ve yaşadıkları onun fikir yapısını geliştirmiştir. Niyaz Dorga adını verecek ve liderlik edecek olan Tömür Helpe'yi bu duruma hazırlayan olaylar, Doğu Türkistan'ın yakın tarihinde yaşanan siyasi ve sosyal mücadelelerdir.

amehsut'un asker topladığını öğrenen Tömür Helpe, Niyaz Dorga'yı da ikna ederek arkadaşlarıyla birlikte bu gruba katılır. Böylece silahlanmaya olurlar. Daha sonra bir fırsatını bulup diğer askerleri de galeyana getirerek ayaklanırlar:

Tömür Helpe üzengiye basarak 'Karde ler!' deyip tekrar söze başladı: 'Nereye gidiyorsunuz? Doğu büyüdüyünüz aziz yurdu, sevgili ananızı, babanızı, kavminizi ve karde inizi bırakıp amehsut ile Urumçi generali için ölmeye mi gidiyorsunuz? Ölmek için!? amehsut tüm

¹⁰Abdurehim Ötkür, *age*, s. 28.

¹¹Abdurehim Ötkür, *age*, s. 30-31.

yaptıkları yetmezmi gibi, imdi de bizi kur unlara siper etmek istiyor biliyor musunuz? Rozimet'in komutasında giden yi itler hani nerede? Onların aziz ba ları, hangi da , hangi çöl, hangi kırd a kald ı biliyor musunuz? Onların anası babası, kavimleri karde leri bir gözünden kan, bir gözünden ya akarak nasıl ya ıyor, biliyor musunuz? amehsut ile beyleri bizi köleleri bilip yıllarca kanımızı emdi. Bazen attı, bazen sattı. Biz de insan de il miyiz? Ne zamana kadar ezilece iz? Ne zamana kadar horlanaca ız? Hepsine olur deyip boynumuzu e ersek, kulluk zincirinden hiçbir zaman kurtulamayız. Soyumuz sopumuz daha da kötü günlere kalır. El ve aya umuzdaki zinciri biz kırmazsak, hiçbir zaman kendisi kırılmaz. E itlik ve özgürlük kendisi gelmez. Biz de insanız, insan gibi ya amamız gerekir!¹²

Ayaklanmaya katılanlar arasında Amankul ile birlikte Raci Bala isimli bir genç de bulunmaktadır. Amankul'un yakın dostu olacak olan bu genç hakkında romandaki en önemli bilgi Gülkız'a olan a kı ve amehsut'a olan öfkesidir.

Anla ıldı ki, Raci Bala'nın Gülkız diye bir sevdi i varmış . dir'in en güzel kızlarından biri oldu u için herkesin gözü ondaymış . Raci Bala ile geçen sonbahar dü ün yapmak isterlerken, amehsut'a kız seçmek için gezen namussuzlar dir'e u ramı lar. Kızda gözü olan ve intikam almak isteyen kötü niyetli biri, onlara kızın güzelli ini anlatmış . Onlar da kız ı gördükten sonra "Elimiz bo dönmeyece iz" deyip anne ve babasına "Mübarek olsun, kızımız ah Kocam'ın ilgisini çekerse, ba mız devlet ku u konar" deyip kız ı ertesi gün götürmek istemi ler. O günün gecesi Gülkız, Raci Bala ile kaçmış . Bunu duyan dü manları onların pe inden gelmi ler ve onları yakalamı lar. Raci'yi vurup bayıltmış lar, kız ı da saraya alıp gitmi ler. imdiye kadar, Gülkız'a ne oldu u belli de ilmi . Raci Bala'nın kalbinde iddetli bir intikam ate i yanmış , dü manından öğ almaya yemin etmiş . "Askerli e alınıp ehre girersem, bir ekilde amehsut'u görmem mümkün olur. Uza ımda bile olsa, bir yolunu bulup amehsut'un beynini da ıtırım" diye dü ünü kendi iste iyle askere yazılmış . Talihe bakın ki, ehird e amehsut'un gölgesini bile görememi . Ama kalbindeki intikam ate i gittikçe artarak onu sarho a çevirmi .¹³

30

amehsut kadınlara oldukça dü kündür. Evli olmasının haricinde, ilerlemi ya ına ra men genç kızlardan olu an bir harem kurmuş tur. ahın askerleri, gözlerine kestirdikleri kadınları zor kullanarak hareme getirmektedirler. Bunlar arasında ahın ho una gidenler geçici nikâhla ona e yapılmakta, böylece ah sözde " ifa" bulmaktadır. Bu uygulama da halkın öfkesini kabartan önemli bir husustur. Halkın can ve mal güvenli i olmadığı gibi, namus kaygısı da yüksektir. Raci Bala'nın ayaklanmaya katılmasının en önemli sebebi; sevdi i kızın ahın muhafızları tarafından kaçırılması olmasıdır. Genç adam, hem Gülkız'a ula mak hem de bunu yapanlardan hesap sormak istemektedir. Hedefinde ise asıl olarak amehsut vardır. Çünkü her eyin esas sorumlusu odur. Ancak toplu halde gerçekle tirilen harekete katkı sa lamak için ki isel duyguları arka plana itip planlı ve akıllıca hareket etmek gerekmektedir. Devrime katılan insanların ortak paydası o veya bu ekilde ah yönetimi tarafından zulme u ramı olmalarıdır. Bu paydanın do rultusunda ortak kararlar almaları, anlık öfkelere kapılmamaları, sistemli çalı maları gerekir. Ancak Raci Bala bir çatı ma sırasında öfkesine yenik dü erek ortak verilmiş kararların d ına çıkar ve askerlerin eline esir dü er. Çinli komutanın emri ile kalbi yerinden çıkarılarak vah ice öldürülür.

Tömür Helpe ve devrimci arkadaş larının ayaklanıp da a çıktı ını haber alan amehsut, onları ikaz etmek için bir mektup yazar. Bir grup elçinin götürdü ü mektubu, Tömür Helpe yüksek sesle okur. ahın üslubu serttir ve devrimcilerden derhal silahı bırakmalarını ister. Elçilerden birinin; halkın barı istedi ini, ayaklanma yapılarak devlete zarar verilece ini belirtmesi üzerine Tömür u cevabı verir:

¹²Abdurehim Ötkür , *age*, s. 137-138.

¹³Abdurehim Ötkür , *age*, s. 168-169.

—Do ru söylediniz hacım, dedi Tömür Helpe ve sözlerine daha yumu ak bir tonla devam etti: Vatana, yurda barı gerek. Sizin karnınız tok, her eyiniz var. Mü külünüüz, eksi iniz yok. Böyle süriüp gitmesini elbette ki daha çok istersiniz. Ya vatanda ? Onlar açlık, sefalet içindeler. Vatanda ın da sizin gibi karnı tok olsa, hiç gamı olmasa neden barı istemesin? Allahu Teâlâ, kıyameti kullarına ahret zamanında sadece bir kere görmeyi irade kıldı ı halde, biz fakirler kıyameti her gün bin kere görüyoruz. Allahu Teâlâ, günahkâr kullarına cehennem azabını öldükten sonra çekmeyi irade kıldı ı halde, günahsız yoksullar olarak biz, diri diri cehennem azabını çekiyoruz. Söylesenize, barı ı bozan kimmi ? Biz miyiz yoksa amehsut mu?¹⁴

Romanın, emekçi-sömürücü çatı ması üzerine kurulu oldu unu gösteren en önemli belirtilerden biri Tömür'ün bu kısımdaki sözleridir. Ayaklanmalarının sebebi milli kaygılar de il fakirliktir. Helpe bu sözlerini ba ka konu malarında da tekrarlayacaktır.

Gelen elçiler arasında bir müftü de bulunmaktadır. Onun görevi, ilahî emirleri öne sürerek halkı kandırmak ve bastırmaktır. Nitekim uzun yıllar dünya ile ba lantısı kesilerek e itimsiz bırakılmış olan halkın tek dayanak noktası inançlarıdır. Kuran ayetleri, hadisler ve sözde eri hükümlerle sözlerini destekleyen din adamları ahın isteklerini halka dayatırlar. Bunlardan ön plana çıkan iki isim Üveyis Mufti ve mam Ho ur'dur.

Aykız'ı o lu Hamu 'a zorla nikahlamak isteyen Niyaz Dorga'yı destekleyenlerden biri de bölgenin imamı Ho ur'dur. mam, yönetime yaptı ı hizmetler sayesinde makam mevki kazanmış tır. Aykız'ın Amankul'a mahrem oldu unu, Hamu 'la evlenmesi gerekti ini, bunun bir eriat hükmü oldu unu belirterek halktan gelecek olası itirazların önüne geçmek ister. Ancak Tömür Helpe kendisinden önce davranmış tır. Nikâhın kurumsalla tırılmadı ı o dönem Uygur toplumunda nikâh kıyma hakkı dini kimli e sahip insanlara verilmiş tır. Ancak imamlık, mollalık gibi makamların da okul okumakla elde edilmedi i göz önünde bulunduruldu unda, dini ilimlerden biraz bilgisi olan herhangi bir ki inin de imamlık veya mollalık yapması için bir engel yoktur. Tömür Helpe bir hadisi okuyup tercüme ederek dini konularda bilgi sahibi oldu unu gösterir ve nikâhı kıydı ını açıklar. Bunu kabul etmek istemeyen Ho ur, nikâhı bo a dü ürmeye çalı sa da halkın tepkisiyle kar ıla ır. Çünkü kıyılmış nikâhın üstüne yeni bir nikâh kıymak günahdır. Böylece müftü ve dorganın planları suya dü er.

Yazar, mam Ho ur'un fiziki tasvirini Niyaz Dorga'nın gözünden yapar:

*Niyaz Dorga, dü ünceli bir ekilde sakalını parmaklarına sarmı otururken mam Ho ur'un karası göründü. mam de ne ini takırdatıp aksayarak geliyordu. Niyaz Dorga, onun da ılıp gitmi kır sarı ı ile sallanıp duran peçesinin eteklerine bakıp “Kulaklarını sarkıtmı , üç baca ı ile topallayıp gelen bir e e e benziyor, pezevenk!” diye öfkeleni.*¹⁵

mam Ho ur'un üç bacaklı bir e e e benzetilmesinin sebebi içinde ta ıdı ı kötülüktür. slam dininin gerekliliklerini kendi menfaatleri do rultusunda kullanan bu kötü niyetli adam adeta bir ucube gibi tasvir edilmiş , okuyucuda tiksinti uyandırmış tır. Niyaz Dorga'nın zihninden aktarılan bu tasvir teknik bakımdan oldukça fonksiyoneldir.

Üveyis Mufti de tıpkı mam Ho ur gibi dini çıkarlarına alet etmekte ve halka bu yolla dayatmalarda bulunmaktadır. A ır vergiler kar ısında ümitsizli e kapılıp intihar eden bir köylünün haberi duyulmadan hemen önce halka vaaz vermektedir:

Padi ahın emirleri vaciptir. Allahu Teâlâ yakın gördü ü kullarına padi ahlık tahtını nasip eder. Süleyman Aleyhisselam insan, cin, dev, peri ve bütün canlıların da padi ahı idi. Kurt ve

¹⁴Abdurehim Ötkür , age, s. 160.

¹⁵Abdurehim Ötkür, age, s. 82.

kaplan gibi yırtıcı hayvanlar bile Süleyman Aleyhisselam'ın izni olmadan onun hayvanlarını yemiyordu. Süleyman hem bir peygamber hem de padi ah olmasına ra men slam peygamberine iman getirmek ona nasip olmadı. Bizim ahımız Çingam Kocam Hazretleri ise bütün dinlerin ulusu olan slam dininin peygamberi ve bütün kâinatın efendisi Muhammet Mustafa Aleyhisselam'ın takdis evladıdır. Yani seyyidzadedir. Bu sebepten, Çingam Kocam'ın hayvanlarını kurt yemez, ayı alıp kaçmaz, onun hayvanları so uktan kardan telef olmaz. Kim ki Çingam Kocam'a hıyanet ederse her iki âlemde cezasını çeker. Bunu herkes i itsin ve duymayanlara söylesin... ”¹⁶

Alıntıladi ımız kısımda müftünün birçok hurafeyi arka arkaya sıraladı ını ve uydurma yalanlarla yönetimde bulunanlara kutsallık attetti i görülür. Halk, kar ılıksız olarak ahın hayvanlarına bakmak, hatta bu hayvanların sayısını verilen zaman içerisinde artırmak zorundadır. Ancak iklim artları bu duruma her zaman izin vermemektedir. Ayrıca yırtıcı hayvan saldırıları da bölgede sıkça kar ıla ılan bir durumdur. Müftünün vaazından hemen sonra intihar haberi gelen Tohtiyaz Mergen'in ba ına gelenler buna iyi bir örnektir. Saray vergisi olarak ödemesi istenen be çift boynuzu bulabilmek için antilop avına çıkmı ancak av sırasında da dan yuvarlanıp baca ını kırmı tır. Bu sebeple kı ın a ıla kendisi bakamamı ve ahın koyunlarından elli tanesi kurt saldırısına u ramı tır. İkbaharda çı dü mü , seksen koyun da o ekilde telef olmu tur. Bütün bu aksilikler üzerine sayım yapan görevlinin, borcunu ödemezse kendisi, karısı ve kızlarını köle olarak götürece ini söylemesi ile canı burnuna gelen adam intihar etmi tır. Müftünün, kurt yemez, so uktan telef olmaz dedi i ah koyunlarına kurtlar saldırmı ve üzerlerine çı dü mü tür. Yalan söyledi i açıkça ortadadır ancak bunu göz ardı eden beyler, suçu müftü yerine Tohtiyaz Mergen'de görür ve onun intiharına sebep olurlar. Sömürücü sınıf emekçinin hakkını yemek için daima bir yol bulmu tur. Dini emirlerin çarptırılarak halka dayatılması bunardan yalnızca biridir. Ancak cahil bırakılmı bir toplum üzerinde oldukça etkili bir yoldur.

32

ahın elçileri dönüp Tömür ve arkadaşlarının isyandan vazgeçmeyeceklerini bildirdiklerinde amehsut cılına döner ve Kezibeg Koca, Ha ir Teyci gibi kendisine yakın adamlarını toplayarak bir baskın planı yapar. syanı bastırmak için alınan tedbirler sanki büyük sava hazırlı ı havasında anlatılmı tır. Bunun sebebi ah ve Mançu yönetiminin bu isyandan ne derece kaygı duyduklarını göstermektir. Elçilerle birlikte gönderilen hediyeler, Mançu ve ah askerlerinin birle mesi, ayrıntılı dü ünülmü saldırı planları zaten bu korkuyu açık bir ekilde yansıtmaktadır. Ancak yapılan bunca hazırlık bo a çıkar. Üst üste alınan yenilgilerle amehsut hasta dü er. syan büyüdükçe ahın korkuları da derinle mi tır.

Tömür Helpe ve devrimci arkadaşlarının bu denli ba arılı olmasında üphesiz ki kadınların da büyük bir etkisi vardır. Özellikle Aykız ve Hösnarihan'ın ba arıları ön plana çıkarılır. Bu iki cesur ve akıllı kadın, nöbet tutmaktan, silah kullanmaya kadar erkeklere atfedilen birçok i te görev almı ; aynı zamanda iyi bir e ve anne olmu lardır. Onların bu denli azimli olmalarındaki sebeplerden biri; bir çe it derebeylik olan ah yönetiminin zulmü haricinde u radıkları cinsiyetçi baskıdır. Nitekim Aykız, ba lık parası kar ılı nda sevmedi i birisiyle evlendirilmek istenmi , buna kar ı koydu u için sevdi i adamdan ve yurdundan olmu , Niyaz Dorga'nın o lu Hamu tarafından kaçırılmı , kısacası kadın oldu u için bin türlü cefa görmü tür. Hösnarihan da benzer ekilde, ahın afyonke o lu Nezer tarafından zorla alıkoyulmu ve zulüm görmü tür. Bu bakımdan Engels'in de *Ailenin, Öze Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*¹⁷ adlı çalı masında söyledi i ve Josephine Donovan'ın *Feminist Teori*¹⁸, de altını çizdi i üzere; erkek burjuvaziyi ve e i de proletaryayı temsil eder.

¹⁶Abdurehim Ötkür, *age*, s. 88-89.

¹⁷Friedrich Engels, *Ailenin, Öze Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Çev: Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara 2010, s. 46.

¹⁸Josephine Donovan, *Feminist Teori*, leti im Yayınları, stanbul 2010, s. 145

Bütün imkânları deneyen ancak ba arılı olamayan amehsut, son çare olarak, Torpak isyanının bastırılan Çinli komutan Yan Zin in'den yardım ister. Önceki ayaklanmayı silahla bastırılan bu kurnaz ve tecrübeli adamın bu seferki planı ba kadır. Devrimcilerin üzerine asker de il bir kez daha elçi gönderilir. Yan Zin in planını gerçekle tirmek üzere, Müslüman taburunun komutanı olan Çinli bir askeri elçi kafilesinin ba ina getirir. Bu adam Müslümanları iyi tanımakta, Uygur Türkçesini de rahatlıkla anlayıp konu abilmektedir. Li ufu'nun görevi, bir Türk dostu, sadık bir Müslüman ve iyi niyetli bir insan gibi görünüp devrimcilerin silah bırakmasını sa lamaktır. Öncelikle; hal ve hareketleriyle güven sa layacak, daha sonra onları ikna edecektir. Öncelikle ikna etmesi gereken ki i ise Tömür Helpe'dir. Yan Zin in, Li ufu'ya, Tömür'e iletmek üzere bir mektup verir. Mektupta amehsut'un önceki mektuplarındaki o sert üslubun aksine son derece yumu ak ve övgü dolu sözler yer almaktadır. Bu mektup, devrimcileri ikaz etmek, onları korkutmaya çalı mak veya onlara emir vermek için yazılmamı tır. Aksine onların davalarını haklı görüp isteklerine yerine getirmeye hazır gibi görünmek için yollanmı tır. Yan Zin in bu sözleri ile ezenler sınıfında olmadı mı ezilenlerin yanında yer aldı mı göstermek ister. Böylece onların gönüllerini alacak ve inandırıcılı mını artıracaktır. Nitekim i ler Zin in'in planladı ı gibi gider. Tömür Helpe ba ta olmak üzere devrimcilerin birço u Li ufu'nun etkisi altında kalarak Yan Zin in'in istediklerini yaparlar. Tömür Urumçi'ye gider, devrimciler ba sız kalıp silah bırakır ve akabinde öldürülürler. Yani ayaklanmanın ba arısızlı na sebep yine din aracılı ı ile yapılan aldatma olur.

Sonuç

Bütün bu veriler ı ı nda romanın ki i kadrosunu öncelikli olarak “ezilenler” ve “ezenler” olarak ikiye ayırmak mümkündür. Çünkü bir tarafta a ır vergilerle eme i sömürülen halk ile di er tarafta bu eme i sömürüp zenginle enler bulunmaktadır. Halk arasında, yani ezilenler sınıfında; silahlanıp da a çıkan “devrimciler” ile bir sebepten memlekette kalan “köylüler” bulunmaktadır. Köylüler, hemen tek geçim kaynakları olan hayvancılıkla u ra ırlar. A ır vergiler bellerini büktü ü için yönetime borçlanmı lar ve borçlarını ödeyebilmek için türlü eziyetler görmü lerdir. Birço u o lunu, e ini ya da karde ini ah zoruyla askere yollamı ve onun cesedine bile ula amamı tır. Devrimciler ise bu gidi ata dur deyip ayaklanan ve da a çıkanlardır. Bunları; “erkek devrimciler” ve “kadın devrimciler” olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Erkek devrimciler arasında Tömür Helpe, Amankul, Seperkul ve Raci Bala'yı saymak mümkündür. Ezenler sınıfında “yöneticiler”, “beyler”, “beyzadeler”, “askerler” ve “din adamları” etkili olmu tur. Yöneticiler; Çinli komutanlardan ve yerel yöneticilerden olu maktadır. Bunlar; ülkeyi babadan kalma bir miras gibi görür, a ır vergilerle halkı sömürür, ki i hak ve özgürlüklerini hiçe sayarak insanlara istedikleri gibi davranırlar. Bunlar; amehsut, Yan Zin in ve Yi infu gibilerdir. “Beyler” sınıfında yer alan ki iler dorga, teyci gibi makamlara getirilmi sha yakın zengin ki ilerdir. Devletin hazinesinden daha çok pay sahibi olabilmek için birbirleriyle yarı ırlar. Çıkarları için her türlü eyi yapabilecek karakterdedirler. Niyaz Dorga, Ha ır Teyci, Kezibeg Koca bunlar arasındadır. “Beyzadeler” sınıfında yer alan o ulları da i e yaramaz ve akılsız gençlerdir. Babalarının zenginli i onları kör etti i için sefa âlemlerinden ba larını kaldıramazlar. Kadınlara dü kündürler. Bu sebeple halkın ba ina nice dertler açarlar. Hamu ve Nezer bu sınıfın iki temsilcisidir. “Askerler” sömürü düzeninin koruyucusu olarak yer alırlar. Vergi toplamak, ayaklanmaları bastırmak, borcunu ödemeyenleri cezalandırmak gibi görevleri vardır. Son olarak “din adamları” ise; Kuran ayetleri, hadisler ve sözde eri hükümlerle halkı aldatıp ahın emirlerini onlara dayatırlar. Yani dini, çıkarlarına alet ederler. Nitekim devrimcilerin sonunu getiren de bu aldanı ları olur. Din adamları arasında da mam Ho ur ve Üveyis Muhti ön plana çıkar. Bütün bu saydıklarımızı bir kez de liste halinde göstermek istiyoruz:

Romannın Kişileri Kadrosu

1. Ezenler

1.1. Yöneticiler

1.1.1. Amehsut

1.1.2. Yan Zin'in

1.1.3. Yi'infu

1.2. Beyler

1.2.1. Niyaz Dorga

1.2.2. Kezibeg Koca

1.2.3. Ha'ir Teyci

1.3. Beyzadeler

1.3.1. Nezer

1.3.2. Hamu

1.4. Askerler

1.5. Din adamları

1.5.1. Mam Ho'ur

1.5.2. Üveys Müftü

2. Ezilenler

2.1. Köylüler

2.2. Devrimciler

2.2.1. Devrimci Erkekler

2.2.1.1. Tömür Helpe

2.2.1.2. Amankul

2.2.1.3. Seperkul

2.2.1.4. Raci Bala

2.2.2. Devrimci Kadınlar

2.2.2.1. Aykız

2.2.2.2. Gülkız

2.2.2.3. Hösnarihan

KAYNAKLAR

- ALPTEK N Erkin, “Çin’in Do u Türkistan Siyaseti”, **Türk Kültürü**, S. 244, A ustos 1983.
- ALPTEK N sa Yusuf, Do u Türkistan’da Kızıl Çin Vah eti, stanbul 1970.
- AYTAÇ Gürsel, **Genel Edebiyat Bilimi**, Say Yayınları, stanbul 2003.
- BELGE Murat, **Marksist Estetik**, Birikim Yayınları, stanbul 1997.
- BU RA Mehmet Emin, **arkî Türkistan Tarihi**, Ankara 1987.
- ÇET N Nurullah, **Roman Çözümleme Yöntemi**, Öncü Kitap, Ankara 2011.
- EAGLETON Terry, **Edebiyat Ele tiri Üzerine**, Çev. Handan Gönenç. Ele tiri Yayınevi, stanbul, Tarihsiz.
- EMET Erkin, **Ça da Uygur iiri Antolojisi**, Kültür Bakanlığı ı Yayınları, Ankara 1998.
- ENGELS Friedrich, **Do anın Diyalekti i**. Çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, Ankara 1970.
- FREV LLE Jean, **Sanat ve Edebiyat**. Çev. Serif Hulusi. Payel Yayınevi, stanbul 1968.
- GARAUDY, Roger, **Marks çin Anahtar**, Çev. Ahmet Taner Kılıklı, Bilgi Yayınevi, stanbul 1975.
- GÖMEÇ Saadettin, **Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü**, Akça Yayınları, Ankara 1999.
- GÜLENDAM Ramazan. “Marksist (Toplumcu Edebiyat) Ele tiri”, **Hece Dergisi Ele tiri Özel Sayısı**, Temmuz 2003.
- GÜNAY-TÜRKE Umay, **Türklerin Tarihi - Geçmi ten Gelece e-**, Akça Yayınları, Ankara 2006.
- JAMESON Fredric, **Marksizm ve Biçim**, Çev. Mehmet H. Do an, Yapı Kredi Yayınları, stanbul 2006.
- KAFESO LU brahim, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Ne riyat, stanbul 1997.
- KAPLAN Mehmet, **Hikâye Tahlilleri**, Dergâh Yayınları, stanbul 2008.
- KA GARLI Sultan Mahmut, **Ça da Uygur Türklerinin Edebiyatı**, Kültür Bakanlığı ı Yayınları, Ankara 1998.
- K TAPÇI Zekeriya, **Do u Türkistan ve Uygur Türkleri Arasında slamiyet**, Yedi Kubbe Yayınları, Konya 2004.
- KUDRET Cevdet, **Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman**, nkılâp Yayınları, stanbul 1998.
- KUTLU emsaddin, **Ba langıçtan Günümüze Kadar Türk Romanları**, Toker Yayınları, Ankara 1982.
- LEQUENNE Michel, **Marksizm ve Estetik**, Yazın Yayıncılık, stanbul 2000.
- LUKACS Georg, **Avrupa Gerçekçili i**, Çev. Mehmet H. Do an. Payel Yayınları, stanbul 1987.
- LUNN Eugene, **Marksizm ve Modernizm**, Çev. Yavuz Alagon, Alan Yayıncılık, stanbul 1995.

-
- 📖 MANDEL Ernest, **Marksizme Giriş**, Çev. Orhan Dilber ve diğeri, Yazın Yayıncılık, İstanbul 1996.
- 📖 MARX Karl ve Friedrich Engels, **Alman İdeolojisi**, Çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, İstanbul 1976.
- 📖 MARX Karl ve diğeri, **Sanat ve Edebiyat**, Çev. Aziz Çalırsar, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 1996.
- 📖 MARX Karl ve Friedrich Engels, **Sanat ve Edebiyat Üzerine**. Çev. Murat Belge, Birikim Yayınları, İstanbul 2001.
- 📖 MORAN Berna, **Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.
- 📖 NECİP Emir Necipoviç, **Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü**, (Çev. İsmail Kurban), TDK Yayınları, Ankara 1995.
- 📖 ÖTKÜR Abdurehim, **Özlem Helk Neriyesi**, Ürümçü 1985.
- 📖 ÖZKAN Nevzat, **Türk Dünyası** (Nüfus, Sosyal Yapı, Dil, Edebiyat), Geçit Yayınları, Kayseri 1997.
- 📖 RAHMAN Abdükerim, **Uygur Edibi Tarihi**, Pekin 1993.
- 📖 STEVENS Philip, **Roman Teorisi**, (Çev. Doç. Dr. Sevim Kantarcıoğlu), Akça Yayınları, Ankara 2004.
- 📖 TEKN Mehmet, **Roman Sanatı ve Romanın Unsurları**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1889.
- 36 📖 WELLEK R. A. Warren, **Edebiyat Biliminin Temelleri**, (Çev. A.E. Uysal), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.